

SZENDE ZOLTÁN

ÚJ BALKÁN FELÉ?

*Diplomáciai történelmi tanulmány
a pánbalkánészmé fejlődésétől
a Balkánpaktum létrejöttéig*

1 _____ 9 _____ 3 _____ 4

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA, BUDAPEST

Különlenyomat a Külügyi Szemle 1934. évi 2. számából.

Felelős kiadó: Dr. *Szende* Zoltán.
20.460. — Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest VIII, Múzeum-körút 6

Problémánk ma az európai politika egyik döntő tényezőjévé nőtte ki magát, összeszövődik a kisantant kiterjesztésére irányuló igyekvésekkel egyrészt, a szovjet és szomszédos államai között kötött meg nem támadási szerződésekkel másrészt, sőt a békeszerződések revíziójával is, — és mindamellet egy sajátos, önálló eredetű történelmi erőirányzat folyománya. A kérdés megértése, jelentőségének felismerése végett saját eredetéből kiindulva, összes mellékszövődményeitől megtisztítva kell vizsgálat alá venniük.

I.

A balkán népek szövetségének eszméje igen régi keletű; gyökerét a félhold hatalmának megtörésére irányuló tervek és áramlatok képezik, amelyek I. Károly szicíliai királyig (1270) vezethetők vissza.¹ A modern nemzeti eszme a balkáni népek felszabadulására irányuló törekvéseket az „egységben az erő” medrébe terelte. Mint a francia forradalom óta minden nemzeti megmozdulásnak, úgy a Balkánszövetség eszméjének is meg voltak a maga prófétái, titkos szektái, hívői és vértanúi. Első megjelenése a Balkánon a XVIII. századbeli humanizmus eszméinek visszhangját mutatja; *Rhigas Fereos* görög költő 1790«ben megjelent tüzes ódái és kiáltványai csakhamar felkelésekre vezettek a félsziget minden sarkán, még Napóleon is felhívta a Balkán felszabadítására,² ő maga azonban az eszme első vértanúja lett. Belgrádban kivégezték. A tőle alapított titkos páholyok működése azonban folytatódott s ami a fiatal hellén költő eszközeivel nem sikerült, azt folytatták titkos támogatói, a keresztény tartományokat kor«mányzó pasák. A XIX. század első éveiben *Pazvanoglu* viddini pasa bontotta ki a felkelés zászlaját a dunai bolgárok függetlenítése céljából, majd 1804sben általános kiáltványt intézett a Balkán népeihez és emlékiratban fordult Napóleonhoz támogatás végett. Csakhamar *Kara Györgye* vezetése alatt fellázadtak a szerbek is, akiknek kormányzója, *Musztafa* pasa, maga is tagja volt a belgrádi titkos páholyoknak.³

A balkáni felkelés és a négy legnagyobb páholy (Viddin, Bukarest, Belgrád, Athén) tevékenysége összefonódott az illyrizmus megerősödéséi vei (1809); I. Napóleon azt a szerbek mellőzésével hozta létre, noha azok saját magukat és a bosnyákokat is be akarták kapcsolni és Laibach helyett Belgrádot szerették volna az illyr királyság fővárosa gyanánt. Az illyrizmust főként a horvát *Gaj Lajos* csakhamar túlzásba vitte azzal a „civilizás tórikus jelentőségű” eszmefuttatásával, hogy egy „nemzetiség nélküli néppé, egy csont nélküli testté” forrjon össze Görz, Isztria, Krajna, HorvátSzlávonország, Dalmácia, Ragusa, Bosznia, Hercegovina, Montenegró, Szerbia, Bulgária, sőt Stájerország és a magyar Délvidék is (!), egy-egy húrja gyanánt annak a lírának, amelyből ő az „Ulyria” szót leszármaztatta. Az általa alapított „*Illyr Nemzeti Híradó*” ilyen irányú tevékenységét Bécsben csakhamar megsokalták és rendeletileg letiltották az „illyr” és

¹ Djuvara: *Cent projets de partage de la Turquie 1281—1913*. Paris, 1914.

² Gervinus: *Insurrection et régénération de la Grèce*. Paris, 1863. 80. kttv. o.

³ Petkow et Micheff: *La Fédération Balcanique*. Sofia, 1930.

illyrizmus“ szavak használatát. A Törökbirodalomban persze a tilalomnak nem volt fogantatója. Gajnak Viddinben csakhamar fegyvertársa akadt a bolgár *Pesakow* személyében, aki az illyrizmust délszláv egyesülési mozgalom formájában kezdte propagálni. Azonban csakhamar megjelent a színen Oroszország és keresztezte a kialakuló terveket.

II.

1814-ben *Ypsilanti Sándor* herceg, cári főhadsegéd vette kezébe *Rhigas* tevékenységének folytatását. A bolgárok még fennálló titkos páholyai nyomban bekapcsolódtak a görög felkelést előkészítő *hetairiák* működésébe. A bolgár viyaleték ifjúsága seregestül tódult a görög zászlók alá. Ezért a felkelés bukása után a görög városokon kívül a bolgár városokban is működésbe léptek a török vértörvényszékek. Ez a bolgár segítség azonban egyúttal első jogcímül szolgált azon sajátos szerep elleni fellépésre, amelyet a görög papság a Törökbirodalom szlávjaival szemben viselt. A konstantinápolyi görög pátriárka ugyanis minden eszközzel *eh* nyomta a bolgár-macedón ősi kultúrát (a szerbekkel szemben ez a nagy távolság miatt nem sikerült annyira) a bolgár városokban és kolostorokban működő görög papok útján. Hivatalból megsemmisítették az összes bolgár irodalmi termékeket, levelezéseket, imakönyveket, kódexeket egyaránt. Francia balkáni utazók meglepve tapasztalták, hogy a bolgár kolostorok görög papjai bolgár okmányokkal fűtenek.⁴ Mire a szerbek folytonos láza« dásaikkal 1826-ban az Akkermanii egyezményben, orosz protektorátus alatt, autonómiát értek el, a következő évben a bolgárok is megmozdultak. Bukarestben székelő forradalmi bizottságuk personabuniót javasolt Törökország és a saját hadsereggel és külön nemzetgyűléssel ellátandó, keresztény helytartó kormányzása alá helyezendő bolgár területek között. Egyelőre azonban a görögök és a románok voltak a szerencsésebbek, akik orosz segítséggel a drinápolyi szerződésben (1829) végleg kikerültek a Porta uralma alól, előbbi független szuverén állam, Moldva és Havasföld pedig névleges török hűbérfejedelemség gyanánt. Görögországnak azonban az orosz befolyás ellen csakhamar súlyos küzdelmeket kellett megvívnia, ugyanúgy a dunai fejedelemségekben is 1848-tól kezdve egyesülési mozgólódások kaptak lábra, míg 1856-ban a párizsi egyezmény kimondotta egyesülésüket Cuza, mint örökös fejedelem alatt. Belgrádból csak 1867-ben vonult ki a török helyőrség.

A balkán népek szövetségének eszméje most különböző kikristályosodási sarkok körül kezd hullámmzni. A görög szabadságharc leverése után francia elmék foglalkoznak a Balkán konszolidálásával. *Cyprien* a szerbek, bolgárok, görögök és törökök szövetkezését tanácsolja Ausztria és Oroszország ellen.⁵ 1845-ben *Blanqui* látja szükségesnek Moldva, Havasföld, Szerbia, Bulgária és Görögország egy nagy szövetségi államba való tömörülését,⁶ *Desprez* pedig az illyrizmusra visszatérve javasolja Ausztria és a Törökbirodalom szlávjainak egyesülését.⁷ A görögök, szerbek és románok vezető elméit a félhold alóli felszabadulás küzdelmei eltérítették a balkáni népek szövetkezésének eszméjétől s annak hordozói éppen azok voltak, akiknek függetlenségi küzdelmei egyelőre a legkevésbé sikerültek, — a bolgárok. *Iwan Dobrowski* erősen prédikálta a megértést a Balkán keresztényei és muzulmánjai között. 1856-ban a bolgárok petícióban kértek *Abdul Medsid* szultántól vallási függetlenséget és a törökökkel egyenlő politikai jogokat. 1862-ben a konstantinápolyi görög pátriárkának közös bolgár-görög színódust javasoltak külön-külön világi tanáccsal és követtel

⁴ Goloubinsky: *Pttite Esquisse des histoires des églises orthodoxes, bulgare, serbe et roumaine*. Moszkwa, 1871. 150 köv. o.

⁵ Cyprien: *Les Slaves de là Turquie*. Paris, 1844. 2 köt. 401. köv. o.

⁶ Blanqui: *Voyages en Bulgarie*. Paris. 1845. 50. köv. o.

⁷ Desprez: *Les Peuples d'Autriche et de la Turqie*. Paris, 1850. 31. o.

a Portán. Mivel a Porta hajthatatlan maradt a bolgárokkal szemben, azok a szerbek felé fordultak és *Obrenovics Mihály* alatt létesítendő délszláv királyságot ajánlottak Szerbia és Bulgária hercegségek közül mely utóbbihoz Trácia, Macedónia, Moesia tartozott volna. Az 1867-ben Bukarestben összegyűlt 70 bolgár kiküldött elfogadta a javaslatot, amelyet azonban a szerbek függetlenítésük fejében elárultak a törököknek. A bolgárok most a románoknál kerestek kibontakozást. A két forradalmi komitő között létesített „Szent szövetségi okmány a románok és bolgárok között“ tágabb szövetségi kapcsolatot tartalmaz, mint az Obrenovics-féle délszláv királyság: Moldva—Havasalföld és Bulgária mellett Montenegró, Bosznia, Epiros és Albánia is beletartozott volna. A románok azonban, miután szerződésileg lekötötték a bolgárokat, ellenük fordultak, sőt a szerbekkel szövetkeztek arra, hogy felosszák Bulgáriát maguk között.⁸

A három balkáni független nép tehát nem a még elnyomott balkáni népek felszabadítására, hanem azok rovására használta fel kivívott előnyeit s így keresztelték Gaj eszméit. Már 1844-ben *Garasanin* szerb államférfi „*Nacsertane*“ címen olyan politikai tervet dolgozott ki, amely nem a déli szlávok szövetkezésére, hanem a szerb államba való beolvadásukra vonatkozott. Ez a terv a világháborúig a szerb politika sarkalatos pontja volt.

Sőt a szerb imperializmus addig ment, hogy 1862-ben a görögökkel kötött szövetségi szerződésben a bolgár földön végighúzó Balkanshegy-láncot jelölte meg Nagy-Szerbia és Nagy-Hellas határai gyanánt.⁹ A Bulgária függetlenítésére törekvő, bukaresti emigráns bizottság vezetői közül különösen *Karawelow* hirdette két napilapja, a „*Svoboda*“ és „*Nezavissimos*“ hasábjain azt, hogy a balkáni népek történelmi jogok alapján, de egymás ellen irányuló területi igényei képezik szövetkezésük legerősebb kerékkötőjét. A török uralom folytán ugyanis a Balkán összes népei a félsziget minden részén vegyes összevisszaságban éltek, aminek nyomai máig is láthatók. Bulgáriában ugyanúgy voltak görögök és szerbek, mint Szerbiában és Görögországban bolgárok, — és természetesen mindenütt törökök. 1870-ben a bolgárok mindössze azt érték el, hogy Macedóniával együtt exarchátus formájában vallási autonómiát nyertek.¹⁰ *Karawelow* az új német és olasz birodalmak példájával bizonyította, hogy a nemzeti egység és ethnikai jog milyen egyedüli döntő szerepű. Egy másik bolgár vezető elme, *Christo Boteff* költő is a teljes egyenlőség alapján képzelt el egy balkáni államszövetséget, minden balkáni nép egyforma számú képviselőjéből álló kormányzó testület alatt. Boteff óta a Balkán-szövetség eszméje bolgár körökben új lendületet nyert. A Szófiában a hetvenes években meginduló „*Balkanski Zgovor*“ című külön folyóirat hasábjain a bolgár közélet összes vezetői a szövetség mellett szálltak síkra.

III.

Az orosz-török háborúban végre ütött Bulgária felszabadulásának órája. A San Stefanos béke (1878) lefektette az ú. n. NagysBulgárint: a dunai Bulgáriát, a Dunadeltában Dobrudzsát, Macedóniát és Drinápoly kivételével Thráciát. Csakhogy közbeszólt a Ballhausplatz s a berlini kongresszus a „San Stefanói Bulgáriát“ három részre osztotta: Bulgária hűbéres fejedelemségre, Szófia és KeletsRumélia független fejedelemségre Philippopol székhellyel, míg Macedóniát és Thráciát visszahelyezte a Porta uralma alá.¹¹ A csalódott bolgárokhoz hasonlóan a szerbeket is feltűzelte Bosznia és Hercegovina megszállása, úgyhogy a Balkán felszabadulásának nem politikai érdekközösség, hanem kölcsönös féltékenység és bizalmatlanság lett a következménye. A félsziget népei egymásután léptek be az őket

⁸ Enprelhardt: *La Confédération Balkanique*. Revue d'Historié Dipl. 1892. 1. sz.

⁹ Jorpa: *Histoire des États Bal coniques*. Paris, 1914. 330. köv. o.

¹⁰ Micheff: *La Bulgarie dans le passé*. Sofia, 191G. 390. köv. o.

¹¹ Brunswick: *Le traité de Berlin annoté et commenté*. Paris, 1878. 37. köv. o.

folytonos lázadások és a mindinkább akuttá váló macedón, majd a krétai kérdés kapcsán keleti érdekeik érvényesítésére felhasználni kívánó nagyhatalmak szolgálatába.

Ezáltal hovatovább nemcsak egymással kerültek ellentétkebe, hanem saját múltjukkal, politikájuk sarkalatos elveivel is. Az 1878 óta mindig oroszbarát Bulgária a debreceni honvédhuszárhadnagy *Koburg-Koháry Ferdinánd* herceg trónraültetése révén vált Ausztria-Magyarország érdekhordozójává. A független szerb királyság útja egészen ellenkező irányba terelődött: a monarchia támogatását és a Bulgária és Kelet-Rumélia egyesülése ellen megindított, de balsikerű 1885-i háborújában annak védelmét élvező *Obrenovicsek* után a Karagyorgyevics-dinasztia nyomban Szentpétervár felé irányította az állam hajóját, úgyhogy Szerbia és Bulgária függetlenségük kivívása óta úgyszólván mindig ellentétes nagyhatalmi csoportokhoz tartoztak. Ugyanilyen belső ellentét jellemzi a háború előtti Romániát is, amely uralkodócsaládja révén a hármasszövetséghez, nemzeti aspirációi kapcsán azonban a szlávokon keresztül az antanthoz húzott. Bosznia annexiója után ugyanis a revali egyezmény (1910) megszüntette a monarchia és Oroszország balkáni vonatkozású együttműködését s ez utóbbinak Franciaországgal való szövetsége Angliával bővült.¹² Görögország már a szabadságharca óta — koronájának német és skandináv viselői ellenére — mindig Anglia felé pillantott, Albánia pedig a balkán háborúban nyert függetlenségét használta fel a monarchia és Olaszország közötti irányváltozásokra.

A balkán háború tárgyát a meg fel nem szabadított keresztény lakosságú területek között főleg Macedónia képezte, amelynek a bolgár demokrácia felfogása szerint önálló, megoszthatatlan függetlenítés kapcsán kellett volna a balkáni népek szövetségéhez tartoznia. Ezzel modern formában öltött testet a balkáni szövetség a nagyhatalmak teljes erővel érvényesülő diplomáciájának előterében és Anglia ünnepélyes védelme alatt, de legyőzte azt egy erősebb hatalom: a balkániak kölcsönös féltékenysége s annak szörnyű következménye, a II. balkán háború, a világháború bevezetője, illetve diplomáciai megindulása.¹³

A szerbek, elvetve az orosz cár vitás esetekre megállapított ítélezését, ismét szövetkeztek a görögökkel, ezúttal Bulgáriának KeletiMacedóniára vonatkozó igényei ellen, — amit pedig az első balkán háború előtt szerződésileg odaigérték neki. A „balkáni egyensúly fenntartása“ címén nyomban Románia is jelentkezett Bulgária letörésére, amelytől természetesen a törökök is visszafoglalták a bolgároknak annyi vérebe kerülő Drinápolyt. A bukaresti békében a központi hatalmak szövetségesei, Törökország és Bulgária maradtak alul az antantra támaszkodó szerb-görög-román blokkai szemben, aminek következménye volt a balkáni szenvedélyek teljes erővel való kiújulása. A szerbek határtalan propagandával viszonzták a monarchiának az Adria elzárását. A bolgár nép el volt keseredve volt szövetségesei támadásán kívül Románia magatartása miatt, amely 1877—78-ban Oroszország mellett harcolt Bulgáriáért s most kardcsapás nélkül elvette tőle Dobruzdását, sőt Oroszország jóindulatát is (cári látogatás Konstanzában Szófia kikerülésével).

A világháború első évében az ántánt békítéssel próbálkozott a félsziget népei között, hogy egy teljes balkáni szövetséggel sikerüljön a német „*Drang nach dem Osten*“ útjába állania.¹⁴ Szófiában az ántánt követői kije-

¹² Horváth Jenő: *A Balkáni Kérdés utolsó fázisa 1895—1920*. Budapest, 1921.

¹³ Boucabeille: *La Guerre Tureo-Balkanique*. Paris, 1914. — Pélissier: *Dix mois de guerre dans les Balkans*. Paris, 1914. — Guéchoff: *La genèse de la Guerre Mondiale et l'Alliance Balcanique*. Bern, 1919. — Hanotaux: *La Guerre des Balkans et l'Europe 1912—13*. Paris, 1914. Cassavetti: *Hellas and the Balkan Wars*. London, 1914.

¹⁴ Petkow és Micheff i. m. 41. o.

lentették, hogy Bulgária csatlakozása esetén a bukaresti béke érvénytelennek fog nyilváníthatni, — de dolgoztak a központi hatalmak ügynökei is, akik Nisben, Athénben, Szófiában, Bukarestben egyaránt szítottak az ellentéteket. Végre a német császár megbízottjának, *János Albert* mecklenburgi hercegnek sikerült 1915 szeptemberében *Ferdinánd* cárt a közvélemény kétségbeesett ellenkezése dacára szövetségre bírnia, amiben nagy része volt a szerbek kihívó viselkedésének is.¹⁵ *Pesics* még az ellenségeskedések megindulása előtt figyelmeztette Bulgáriát, hogy Macedóniából egy talpalattnyi földre nem számíthat és felvonulást végeztetett a bolgár határ mentén. Bulgária csatlakozása a központi hatalmakhoz Törökországgal együtt az ántántdiplomácia súlyos vereséget jelentette és — az ántánt törénészei szerint — megduplázta a világháború tartamát. A csorba azonban hamarosan kiköszörülődött. Az ántánt Görögországot és Romániát is csatorba állította, Szalonikiban partraszállított hadserege pedig — ezzel Bulgáriát eleve megfenyegették, mielőtt a központi hatalmakhoz csatlakozott — erősebb eszköznek bizonyult, mint a német csapatok, amelyek Romániát az izgalmas erdélyi epizód után legázolták.¹⁶ És hozzájárult a német diplomáciai és hadvezetés baklövése, amely a Balkán csak mellékhadszíntérnek tekintette: Szaloniki megvívása helyett megtagadja a bulgároktól a visszafoglalt Dobrudza északi részét s kondominiummá nyilvánította azt. Ettől aztán teljesen elkedvetlenedett az amúgy is kimerült Bulgária.¹⁷ Kegyelemdöfés gyanánt érte Franchet d'Espérey seregének 1918 őszi offenzívája, az ántánt győzelemre irányuló haditervének keretében. Bulgária kidőlt, az így elszigetelt Törökország ugyancsak nem bírta tovább, a Dunavonalon fenyegetett Magyarországon és az olasz offenzíva csapásai alatt szenvedő Ausztriában pedig egymásután robbantak ki a forradalmak; ha fegyverszünetet nem kötöttek volna, s a magárahagyott Németország nem követi a példát, tényleg megvalósul az ántánt haditervének utolsó mozzanata: Németország teljes összezúzása a rajnai francia, a bajorországi olasz és a Budapesten és Prágán át Szászorszáig felvonuló, cseh csapatokkal megerősítendő Franchet-offenzíva révén.¹⁸ Bulgáriának csak nagynehezen és *Ferdinánd* cár lemondásával sikerült oly mértékben kikerülnie a győztesek bosszúját, hogy Románia csupán a Dobrudzsát kapta vissza, nem pedig a Várna—Schumen—Ruzsucsuk háromszöget, amelyet pedig az ántánt odaígért neki. Ezzel szemben Bulgária Macedóniából csak néhány kis kerületet tartott meg;¹⁹ a Tzaribrod körüli hegyvidék alkotta természetes nyugati határát a szerbeknek kellett átadnia, hogy katonailag nyílt útjuk legyen Szófia felé, sőt a bukaresti békében elnyert thráciai sávot és az Aegei-tengeri partvidéket is át kellett engednie az antantnak, amely viszont átadta Görögországnak, mikor az *Mustafa Kemal* győzelme után Szmirna feladására kényszerült. A bukaresti béke helyett, amelynek sérelmei a világháborúba vitték,²⁰ Bulgária Neuillyben még sokkal súlyosabb diktátumot kapott. A Lausanne-i béke pedig, amely a Mesta- és Marica-folyók völgyében vonta meg a török-görög határt, elzárta az Aegei-tengertől; a szerződés azt a kikötését ugyanis, hogy „*Bulgária az Aegei-tengerre gazdaságilag szabad kijáratot nyerjen*“, a görögök úgy hajtották végre, hogy Dedeagacsót a kikötő megépítése fejében Bulgáriának örök bérlet gyanánt ajánlóták fel, míg Bulgária ezekre a beruházásokra csak Dedeagacs teljes politikai

¹⁵ Szerb memorandum a háborús felelősség kutatóbizottságához, közölte a *Crurent History* 1928 augusztus válaszul Wegener u. o. megjelent „The Evidence challenged“ című cikkére.

¹⁶ Price: *Testory of the Salonica Army*. London, 1918. 44. köv. o. — Dietrich: *Weltkrieg sende an der mazedonischen Front*. Oldenburg, 1922. 93. köv. o.

¹⁷ Ichirkoff: *Les Bulgares en Dobroudja*. Bern, 1919.

¹⁸ Erre az antanthaditervre vonatkozólag I. „*Die Ungarn im Zusammenbruch 1918, Feldheer-Hinterland*“ könyvemet. Oldenburg, 1931. 56—57. o.

¹⁹ Ghénoff: *Le traité de Paix de Neuilly au point de vue du droit international*. Sofia. 1927. 24. köv. o.

²⁰ Iwanoff: *Les Bulgares devant la Conférence de la Paix*. Bern, 1919. 281. o.

autonómiaia esetén volt hajlandó. A görögök viszont ragaszkodtak a béke, szerződés területi rendelkezéseihez és Szalonikiben ajánlottak fel Bulgáriának Jugoszláviához hasonló szabad zónát; mikor erre nézve sem sikerült a megegyezés, felfedezték, hogy Bulgáriának nincs is szüksége Aegei-tengeri kijáratra mert Varna es Burgasz fekete-tengeri kikötői teljesen megfelelnek — tekintettel a Dardenellák megnyitására — tengeri forgalmának.²¹

IV.

A háború után a balkáni népek között így számos nyílt seb maradt. Bulgáriának ölbetett kézzel kellett kisebbségei beolvasztását végignéznie, s mikor Görögországgal 1924-ben a kisebbségek kölcsönös áttelepítése végett egyezményt kötött, földönfutó, mindenéből kifosztott tömegek elhelyezéséről kellett gondoskodnia. Ezzel szemben a Balkán külső helyzete mégis lényegbevágó változást mutat. Nem képezi már nagyhatalmak mérkőzési pályáját. A monarchia eltűnt, Oroszországnak sincsenek többé balkáni érdekei. Törökország nemzeti állammá vált és a szomszédságában élő népeknél felfedezte a sajátjával azonos érdekeket. A balkáni nemzetek pedig, miután egymásután váltak tagjaivá a Nemzetek Szövetségének, noha kettő közülük középeurópai érdekeltséggel bír és a kisántánthoz tartozik, egymás között mégis lassan fellelték a javuló politikai viszony kapcsait. Igen jelentős tényezője volt ennek a kedvezővé váló balkáni atmoszférának az a váratlan mérvű kulturális, társadalmi és gazdasági fellendülés, amely a világháború éveiben a félszigetre került sokszázézernyi osztrák, magyar, német, angol, francia, olasz katonaság tartózkodása, elhelyezése, igényeinek kielégítése kapcsán bekövetkezett. Az utolsó évtizedben ezek folytán a balkáni új mentalitás három szembeszökő eredményét látjuk:

1. *A külpolitikai vonalvezetés állandósulása.* Görögország, akár Venizelos, akár Tsaldaris irányítják politikai életét, egyaránt kívül marad bármely európai ellentét hullámverésén. Jugoszlávia, akár parlamentáris, akár diktatórikus, Románia akár caranista, akár liberális kormány alatt a kisántánt ismert külpolitikáját vallja. Bulgária, amely a legnagyobb árat fizette a nagyhatalmi csoportokkal való szövetkezésnek, feltétlenül a szabad kéz és a béke politikájának a híve. Csak Albánia, amely most éli át a többi Balkán-állam függetlenítésének korszakát, még nem jutott el a nagyhatalmi befolyások levetésének időpontjáig, mert politikailag és kulturális, valamint gazdasági szempontból még nem képes teljesen önálló állami életre.

2. *Erősödő szolidaritás érvényesülése a Balkántállamok között,* az azelőtti ellentétes nagyhatalmi érdekek alapján egymás bőrére való számítás helyett. Románia, amely függetlenítése óta „latin kultúrmenetnek” vallotta magát, a háború után visszatért történelmi helyére, a balkáni népek közé. Görögország és Törökország hihetetlen gyorsasággal felejtették el a történelemben szinte párját ritkító lélektani, vallási és faji ellentéteiket, amelyek lobogását még borzadva tapasztaltuk 1922-ben a kisázsiai hadjárat kapcsán,²² amikor a kemalisták a visszafoglalt Szmirna görög városrészeit földig égették s a görög lakosságot földönfutóvá tették. Hasonlóképpen borítottak fátyolt a bolgárok és szerbek három egymást követő, vad gyűlölettől hordozott háborújukra. Különösen emlékezetes a *Stambolinskyi* rezsím túlzó magatartása, amely kifejezett franciabarát irányzattal teljesen szerb befolyás alá kívánta terelni Bulgáriát; nemcsak a békeszerződés kapcsán fennálló területi kérdéseitől fordult el, hanem a dinasztától, sőt már-már a bolgár állameszmétől is, mert *Stambolinskyban* az Obrenovics-féle kettős birodalom eszméjén túlmenőleg egyetlen, az Adriától a Fekete- és

²¹ Général Donsmanis: *Le débouché sur la Mer Égée.* Messenger d'Athènes. 1934 február 1/2. — Ichirkoff: *La Bulgarie et la Mer Égée.* Bern, 1919.

²² D. H. Millar: *A Modern Martyr.* Oriental Observer, September 1931.

Aegei-tengerig terjedő nagy délszláv birodalom eszméje öltött testet. Csak a felrobbantott Szent Nedelia-székesegyház romja} alatt sikerült nemzetellenes terveit elmetetni. Utóda, Zankow közeledését emiatt Belgrádban hűvösen fogadták, *Liapcsewbcn* pedig macedón létere nem bíztak. A *Musanow Malinowt rezsim* aztán Belgrádban engedékenyebb légkörre talált.

3. *Erős politikai józanság leszűródése a nagyhatalmi érdekszolgálatok idejéből és a szélsőséges irányzatok fékentartás egymással szemben.* A II. balkán háború hadüzenetei előtt, sőt 1915-ben is a szerb és bolgár haderők már eleve megütköztek egymással.²³ Ez az irányzat, amely még a világháború után is abban nyilvánult, hogy pl. a görögök a kisázsiai hadjáratban Bizánc visszafoglalását szinte politikai program gyanánt hirdeti ték, 1925-ben pedig a macedón határon majdnem háborúra vezető fegyveres határciáens történt Bulgária és Görögország között, nem szólva a folytonos bolgár^szerb határvillongásokról, ma teljesen levezetődött; ugyanakkor, amikor Románia és Jugoszlávia a békeszerződés és a kisebbségi megállapodások határozmányai ellenére terrort gyakorol a dobrudzsai, thráciai és macedón bolgárokkal szemben,²⁴ Bulgária csupán a szabályos népszövetségi fórum útján él sérelmeivel, de egyébként különválasztja balkáni politikája vonalvezetésétől.

Ennek a három tényezőnek a megerősödése, kölcsönös egymáshatása mindig erősebben vált érezhetővé. Bulgária háború utáni izoláltsága, amelyből elsősorban Giovanna olasz királyleány *Boris* cárral való házassága emelték ki, Jugoszlávia Mussolini elgondolása szerinti izoláltságával kezdett felcserélődni. A kemalisták győzelme után nagyhatalmi igényeiből kijózanodott görög politika is erősen érezte hatását a félsziget új békéjében; így amikor az 1929 őszen Athénben megtartott XXVII. nemzetközi békekonferencia folyamán a Balkán-államok számára külön évenkénti konferenciát javasoltak, a balkáni résztvevők már is külön értekezletre ültek össze, amely azóta *I. Balkánkonferencia* néven ismeretes. Ekkor vetette fel részben *Izmet* pasa elgondolása szerint *Papanastasiu* volt görög miniszterelnök, az athéni békekonferencia elnöke azt az eszmét, hogy a Balkán-államok létesítsenek egyelőre gazdasági kapcsolatot vámunió és későbbi, minden állam egyenlő jogát és függetlenségét biztosító politikai szövetség létesítése végett.²⁵ Az *I. Balkán-konferencia* egy ilyen politikai paktum előfeltétele gyanánt egy, az összes érdekelt államokat kötelező megneemtámadási, döntőbírósi és biztonsi szerződés létrehozását állapította meg, amelynek kidolgozására külön bizottság alakult. A Sztambulban megtartott III. *Balkán-konferencia* alkalmával Spiropoulos szalonikii jogtudós tervezetet is nyújtott be, amely azonban előzetes tanulmányozás híján nem került napirendre, hanem egy albizottság kapta a Bukarestben tartandó *III. Balkán-konferencián* való megtárgyalás végett. A javaslat akkor fontos függelékkal bővült, amely mindegyik aláíró államot kisebbségi hivatal létesítésére kötelezte, s azok képviselői együttesen „balkánközi kisebbségi bizottság” gyanánt évenként ülésezve vizsgálták volna felül a kisebbségi hivatalokba beérkezett panaszokat. A megneemtámadási és döntőbírósi részben a javaslat — ellentétben a többi hasonló nemzetközi egyezményvel — nem tett különbséget jogi és politikai természetű vitás ügyek között, s azokat egységesen a Balkán-államok képviselőiből álló békéltető bizottság s ennek sikertelensége esetén a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság illetékességi körébe utalta; az összes államokat kötelezi a megtámadott állam

²³ *Les cruautés bulgares en Macédonie orientale et en Thrace 1912—13.* Athénes, 1914 a bolgárokra, Ivanoff: *Bulgares et Grecs devant l'opinion suisse* című válaszirat a görögökre, Mieheff: *Serbes et Bulgares devant l'opinion publique* (Bern, 1918) a szerbekre hárítja a macedón és thráciai lakossággal szemben elkövetett kegyetlenségek ódiúját.

²⁴ L. „*A thráciai probléma*” c. cikkemet, Magyar Külpolitika, 1932. 4. sz.

²⁵ Petkow és Mieheff i. m. 5. o.

megsegítésére s egyben nem a Hágai Bíróságot, hanem a politikailag tevékenyebb és mozgékonyabb Népszövetségi tanácsot jogosítja fel annak megállapítására, ki a megtámadott fél. A területi status quo a javaslatban nem szerepelt, mert arra elegendő biztosítékot láttak a Népszövetségi Alapokmány 19. §.-ában.²⁶

A javaslat ellen Albánia és Bulgária kiküldöttei foglaltak állást, utóbbi különösen az összes államok egyenjogúságát követelte, a kisebbségek kérdésében pedig addig kívánták végleges állásfoglalásukat elhalasztani, amíg azt a Balkán-államok egymás között kétoldali szerződésekkel rendezik. Az albánok azonban kilépéssel fenyegetőztek, ha a javaslat Bukarestben vita és szavazás alá nem kerül. A III. konferencia a javaslatot napirendre is tűzte, el is fogadta, — de Bulgária nélkül, — de Bulgária nélkül, amelynek delegátusai otthagyták a konferenciát és Bukarestben csak az albizottságok munkájában vettek részt. A jugoszláv és román megbízottak erre a kisebbségi pontokat egybehangzóan sokallani kezdték, azzal, hogy a békeszerződések már amúgy is rendezték a kisebbségi kérdést. Csak azzal sikerült őket lefegyverezni s a javaslatot végleg elfogadtatni, hogy az előző két Balkán-konferencia már határozatilag kimondotta a kisebbségek védelmének kiterjesztését. A javaslat elfogadása a német nemzeti szocialista irányzat diadala, a genfi Ieszerelessi s a londoni világgazdasági konferencia sikertelensége, valamint a kiséntant szorosabb összefogása után imminens volt.

Nagyjelentőségű gazdasági határozatok egész sora is létesült, amilyenekről maguk a konferencia résztvevői egy évtizeddel azelőtt álmodni sem mertek volna (a balkáni dohánytermelés egységes védelme, Balkán-államok állandó külkereskedelmi bizottsága, Balkán-közi kompenzációs hivatal, Balkán-közi kereskedelmi és iparkamara Sztambulban, jogegyenlőség a Balkán-országok alattvalóinak egymás országában való letelepedés és munkavállalás terén, Balkán-közi munkaügyi hivatal a kivándorlás szabályozására). A javaslatok kiterjedtek a Balkán-államok szellemi együttműködésére, nő- és bányászvédelemre, közlekedési és idegenforgalmi ügyekre is, a kormányok azonban igen óvatosan fogadták azokat. A sztambuli kereskedelmi és iparkamara költségeit még nem folyósították, a balkáni postai unióba is csak egy részük lépett be s a balkáni külügyminiszterek időszaki összejövetelei se öltöttek még formát. Görögország és Bulgária kereskedelmi kapcsolatai még nagyon is lazák voltak, a dohányegyezmény is csak lassan indult meg, a Jugoszláviától indítványozott Balkánközi Történelmi Kutató Intézetről pedig pénz híján szó se lehetett. Ilyen előzmények között kezdték meg 1933 őszen Szalonikiban a IV. Balkán-konferencia előkészítését.

V.

A IV. konferenciát a Balkánon egész Európa osztatlan figyelmét felkeltő, a háború óta egyedülálló politikai hullámvész előzte meg. Kiindulópontja az Ankarában aláírt török-görög szerződés volt, amely a megnektámadási és egymás *jelenlegi* határait garantáló pontokon kívül *a két felet nemzetközi viszonylatban is feljogosítja egymás képviselőjére*. Területileg a szerződés Bulgáriát érintette legközelebről, mert hiszen a török-görög határt a Bulgáriától elvett Thrácián átfolyó Marica és Mesta képezi. *Izmet* pasa miniszterelnök és *Tevfik Rüdzi* bey külügyminiszter szófiái látogatása éppen azt célozta, hogy Bulgáriát is bekapcsolja a szerződésbe. A bolgárok azonban az 1929. évi török-bolgár döntőbíróági szerződés megújítására szorítottak s a Törökországgal való jóviszony

²⁶ *Le Messager d'Athènes*, 1933 szeptember 1.

ismételt hangoztatásával²⁷ elhárították csatlakozásukat, mert ez egyet jelentett volna Bulgáriának a Neuilly-i szerződésben az Aegei-tengerhez való kijáratát lefektető, de végre nem hajtott joga, úgyszintén — Magyarországéhoz hasonlóan — a népszövetségi alapszöveg 19. §-ában biztosított revíziós joga feladásával. A törökök ezért Belgrád felé orientálódtak, a jugoszlávokon keresztül próbálkoztak Bulgária megnyerésével. Ennek a meglepő alakulásnak francia befolyásra visszavezethető további megnyilvánulása volt a párizs—london—római útjáról visszatérő bolgár királyi pár belgrádi látogatása,²⁸ amit a jugoszláv királyi pár csakhamar viszonzott Várnában, majd folytatta útját Konstatinápoly felé, ahol parafálták a Genfben létesült jugoszláv-török döntőbírói és megnevezési szerződést. A várnai látogatás eredménye gyanánt Belgrádban lázas társadalmi megmozdulás indult meg a Bulgáriával való kapcsolatok kiépítésére (bolgár-szerb egyesületek, bolgár művészeti kiállítás). Most a Balkán-politika nagymestere, *Titulescu* is kezébe vette Bulgária megnyerését, miután Kassán *Benessel* megtárgyalta a kisantant érdekeinek balkáni vonatkozásait. Belgrád után Szófiába, majd Ankarába látogatott s ott a román-török megnevezési szerződés aláírásával lezárta azt a keleti határbiztosító műveletet, amelynek kezdete a néhány hónappal korábbi keletű román-szovjetorosz megnevezési szerződés volt. *Tevfik Rüdzi* ebből feketetengeri Locarnót akart kialakítani. *Titulescu* viszont athéni látogatása kapcsán próbált hidat létesíteni a török-görög blokk és a kisantant között. Azonban ennek az elgondolásnak csak⁵ hamar kiütközött az olaszellenes éle és *Gömbös Gyula* és *Kánya Kálmán* ankarai és szófiai látogatásával váratlan ellensúlyozási irányzat kezdett érvényesülni. Az 1929-es török-magyar döntőbírói szerződés megújításán kívül a magyar államférfiak ugyanis a török és a bolgár kormánnyal egyaránt megállapították politikai felfogásuk egységét. Ekkorra *Titulescu* tervei már kialakultak, és pedig egy egyetemes Balkán-paktum alakjában s közben egy további sikere volt a Dunán Ruszcsuk és Giurgiu között történt bolgár-román királytalálkozó. A görög-jugoszláv jóviszony újabb hangsúlyozása gyanánt a IV. konferencia előestéjén a bolgár határon fekvő Pirotnban, a görög kormány és hadsereg jelenlétében, leleplezték a világháború alatt Szerbiában elesett görögök emlékművét.

VI.

November 5-én nyílt meg a IV. Balkán-konferencia Papanasztazi elnöke alatt. Ünnepei kiemelkedő mozzanatát képezte *Mustafa Kemal* szaloniki szülőházának leleplezése és az új Balkán-himnusz sűrű használata. Már az első ülésen Maximos görög külügyminiszter utalt arra, hogy a Balkán országai, elválasztó momentumai ellenére, közös érdekek bajnokai, amit a Nemzetközi Békeszövetséget képviselő *Quidde* német tudós egyenesen példaadónak nyilvánított Európa számára.²⁹ Ugyanaznap azonban már kiütköztek

²⁷ *La Bulgarie*, 1933 szeptember 19 és 20.

²⁸ *Pester Lloyd*, 1933 október 5.

²⁹ *L'Écho de Belgrade*, 1933 november 8.

az „elválasztó momentumok, amelyek miatt a bolgár részről kijelölt Ghenoff és Stoyanoff professzorok nem fogadták el a delegatusi tisztséget³⁰ Sakizoff bolgár kiküldött ellenezte a hat balkáni külügyminiszter tervezett rendszeres összejövetelét és figyelmeztette a konferenciát megoldatlan kérdéseire. Albania delegátusa az eddigi Balkán-szerződések csupán bilaterális jellegét kifogásolta azzal hogy kormánya csakis egyetemes, a Balkán összes országaira vonatkozó paktumot fog aláírni. Általános meglepetésre a jugoszláv Gyurgyevics a bukaresti határozmányokat kifogásolta azzal, hogy nem alapulnak a népszövetségi alapokmány pontozatain. A bolgárok ezúttal is fenntartották a kisebbségek védelmére s a Balkán-államok jogegyenlőségére vonatkozó kívánságaikat s ezek teljesítéséhez kötötték a Balkán-paktum aláírását. Feltételekhez kötötték a Jovanovics-féle vámunió megvalósítását is. Mikor görög részről az iskolákban való bevezetésre javasolt „Balkáni Hét“ tárgyalása kapcsán a bolgár tankönyvek irredenta vonatkozásait támadták, a bolgárok ellenérvek seregével feleltek. Az a javaslatuk, hogy a Balkán-paktum kisebbségi rendelkezéseit, úgyszintén a kisebbségi ügyeket egyes bizottság vizsgálja felül, persze megfeneklett azzal, hogy „nincs napirenden“. Végül Bulgária hozzájárult ugyan a külügyminiszterek évenkénti találkozásához, a paktum elfogadását azonban a jogegyenlőség s kisebbségi kívánságai fenntartásával jelentette be. Az összeülés ezután egyhangúlag elfogadta a bolgár részről felajánlott bolgár-görög, bolgár-román (Dunashíd) és bolgár-jugoszláv (Szalonikit legjobban megközelítő vonal) vasúti összeköttetés sürgős létesítését és a vasutak megépítése után tartották fenn a Bulgáriának engedélyezendő Szaloniki-i szabad zónái. A konferencia még magánjogi egyesítés tervezetét, közös klíring-szerv létesítését, Bukarestben szervezendő balkánközi forgalmi együttműködési hivatalt és a külfölddel szemben egységes kereskedelmi politikát célzó balkánközi tarifális egyezményt is magáévá tett. A záróülés egyhangúan jelentős haladást állapított meg az előző, ellentétekben eléggé változatos konferenciákkal szemben. Bulgária delegátusa is annak megjegyzésével, hogy hazája politikailag hátramaradt ugyan a konferencia eredményeiben, azt „a reményét fejezte ki, hogy az V. konferenciáig a többi Balkán-állam módot talál a még függő kérdések kölcsönös megközelítésére.“³¹

A konferencia alatt fejezte be Titulescu politikai körútját — megint Belgrádban, ahol csakhamar Tevfik Rüzsi is megjelent a törökijugoszláv barátsági, megnemtámadási és döntőbírósi tervezet aláírására. Belgrád Szófiához való további közeledése jeléül Jeftics külügyminiszter Titulescuval együtt, aki már a konferencia előtt igyekezett Olaszországot azzal megnyugtatni, hogy a Balkán-paktum távolról sem jelenti a kisantant kiterjesztését, kijelentette, hogy a Balkánblokk és a kisantant „bizonyos eltérések“ ellenére közös rendeltetés gyanánt csakis a béke fenntartására szolgálnak. A Balkán-paktum a kisantantéihoz hasonló előfeltételeit Jeftics nem cáfolta meg, hanem csupán párhuzamos célkitűzésnek nyilvánította.

³⁰ *La Macédoine*. 1933 november 9.

³¹ *Messageur d'Athènes*. 1933 november 12/15.

Bizonyítékul utalt *Titulescu* a konferenciát megelőző kijelentésére, hogy Jugoszlávia és Románia ugyan középeurópai érdekekkel is bírnak, de azokat a Balkán-paktum kapcsán nem kívánják érvényesíteni, mert egyenesen „büszkék arra, hogy Balkán-államok“, viszont Csehszlovákiának nincsenek balkáni érdekei, aminthogy Görög; országra és Törökországra is érdektelenek a középeurópai kérdések s így a Balkán-blokk s a kisantant fennállását a békeszerződés fenntartásán kívül (!) csak az indokolja, hogy tagállamaik ne a nagyhatalmak végrehajtói, hanem saját közös érdekeik hordozói legyenek. Mindezekre bolgár részről csattanó választ nyújtott a thráciai emigráns szervezetek XVIII. évi kongresszusának az a határozati követelése, hogy a kormány hivatalosan utasítsa vissza a törökigörög szerződést és követelje az 1914-i londoni pontozatok szerinti Enos—Mídia határt, tehát az Aegei-partsáv birtokát.³²

Maximos külügyminiszter, akinek roma—párizs—londoni útja képezte a konferencia utó játékaiknak főeseményét, főleg Olaszországot igyekezett meggyőzni arról, hogy Görögország és Törökország, amelyek olasz befolyásra szövetkeztek egymással, sohasem csatlakoznának olyan blokkhoz, amely alkalmas középeurópai kérdések felvetésére, már csak a görög-olasz és görög-magyar jóviszony folytán sem. Az olasz sajtó szkeptikus magatartása ezeket után rokonszenvesebb hangot ütött meg a Balkán-paktummal szemben, különösen miután Bulgária minden kétséget kizáró formában megmaradt elfoglalt álláspontján. Jéftics erre — bár elsősorban a paktum aláírását prelegálta — bilaterális szerződések aláírását ajánlotta kibontakozás gyanánt. A jugoszláv közvetítés további állomása volt január közepén a bolgár királyi pár látogatása Sinajában, ahonnan Carol román király távbeszélő útján lépett érintkezésbe Sándor királlyal. *Musanovnak Titulescuval* folytatott bukaresti megbeszélései azonban Bulgária álláspontját nem változtatták meg, viszont *Jéfticsnek* sem sikerült *Titulescut* oly módon engedékenységre hangolnia, hogy Jugoszlávia elkedvetlenedésének lehetőségéről beszélt Bulgária kimaradása esetén. A *Quai d'Orsay* előtt Jugoszlávia persze nem tehetett ilyen taktikai visszavonulást, sőt a négy külügyminiszter éppen Belgrádban ült össze újból; ott számos nehézség után — Jugoszlávia Bulgária kimaradása esetén külön kérte egy határait biztosító pont beiktatását — február 1-én elhatározták, hogy a paktumot Bulgária és Albánia nélkül is létrehozzák. A szöveget ebben az értelemben parafálták. *Musanow* nyomban Bukarestből visszatérve utasította az összes balkáni fővárosok bolgár követeit, közöljék az illető kormányokkal, hogy Bulgária hajlandó velük a török-bolgár szerződés mintájára barátsági szerződést kötni, sőt *Titulescunak* még Bukarestben öt évre szóló megnemtámadási egyezményt is ajánlott fel. Bulgária békés szándékainak ez a bizonyítéka azonban nem akadályozta az azt a feltűnő sietséget, amely főleg görög részről a paktum nyelbeütésére nézve tapasztalható volt.

Szerkezetileg a Balkán-paktum a Népszövetség alapokmányán, a Kellogg—Briand-szerződésen és a londoni egyezményen épül fel;

³² *La Bulgarie*, 1933 november 15.

főpontozatai megjelölik és biztosítják a szerződő államok határait, kölcsönösen kötelezik a szerződő államokat bármelyikük harmadik részről beálló megtámadása esetén a segítség nyújtására. Döntőbíróvá bízják *erőszak kizárásával* a szerződő felek vitás ügyeinek elintézését. Ezenkívül valamennyi szerződő állam harmadik hatalommal csakis az összes aláíró államok beleegyezésével köthet politikai természetű megállapodást.

A belgrádi tanácskozásokon Bulgária nem vett részt és nem élt azzal az egyhetes haladékkal sem, amelyet Albániával együtt a paktum aláírására kapott, úgyhogy Athénban nagy ünnepek között csak a négy állam külügyminisztere írta alá. Az egyezmény szövege tulajdonképpen megmagyarázza, hogy mért a nagy sietség? Görögország ugyanis a Törökországgal kötött egyezményben szereplő — bolgár területi kérdést képező — határai *status quotjät*, miután Bulgária harmadiknak az egyezményhez nem csatlakozott, Jugoszlávia és Románia bekapcsolásával igyekszik végleges okmányban lefektetni. A balkáni szövetség, amelynek százados alakulását és eszmei változásait bevezetően végigkísértük, így alakult át a Nemzetek Szövetségének az országok regionális összefogására vonatkozó kezdeményezései alapján a békeszerződések rendelkezéseit véglegesítő hatalmi csoportosulássá. És a történelem kiáltó iróniája, hogy éppen a szövetség múltbéli előharcosa nem csatlakozott hozzá — Bulgária.

VII.

Bulgária jelenlegi helyzete sok tekintetben emlékeztet a II. balkán háború utáni izoláltságra. Akkor is szörnyű csalódással, elvérezve és megalázva került ki egy veszített háborúból s szomszédai a rákényszerített béke fenntartására szoros blokkot képeztek. Ettől a Balkán mai helyzete külpolitikailag főleg abban különbözik, hogy Bulgáriát egyrészt és a négyes blokk országait másrészt nem mozgatják többé a nagyhatalmak balkáni érdekei, hanem diplomáciai sakkhúzásaik jelentős momentumát a megegyezés szelleme és a béke feltétlen fenntartása képezi.

Ez utóbbi tekintetben szembeötlő különbség mutatkozik a békeszerződések revíziójára vonatkozó bolgár és magyar felfogás között. Amint Bulgária szalónikii szerepléséből láttuk, hivatalosan egy szóval sem kívánja a neuillysi *revízióját*, hanem csupán annak *pontos végrehajtását*: a bolgár kisebbségi iskolák megnyitását a bolgár többségű elvesztett területeken, a bolgár templomok visszaadását és bolgárnyelvű istentiszteletet, a kisebbségek politikai jogainak, személy- és vagyónbiztonságának garanciáját, valamint a lausannei békében biztosított Aegei-tengeri kijáratot.³³ Ezekhez számítja Bulgária a békében szereplő népszövetségi alapokmány 19. §-át, amely Magyarországhoz hasonlóan Bulgária számára is biztosítja a békeszerződés revíziójának *jogát*, amelynek fenntartása miatt utasította vissza a Balkánszövetség aláírását. A 19. §. *alkalmazását* a bolgár kormány azért nem tartja napirenden s azért oszlatja fel rendőrséggel a neuilly-i béke évfordulóján tüntető hazafias tömegeket, mert szerinte a revízió felvetése csak elmérgesítené a szomszédaival nagynehezen létrehozott jóviszonyt. A bolgár hivatalos politika Magyarország revíziós küzdelmét is csak azért nem nyilvánítja időszerűtlennek, mert Magyarországnak nyugat felé állandó nyitott átjárót nyújt a baráti Ausztria; Bulgáriának azon-

³³ Penacoff: *What do the Bulgarians want to-day*. Megj. „Bulgaria and the Balcan Problems“ Published by the Bulgarian National Group for the Balcan Conferences. Sofia, 1934. 35. köv. o.

ban egyetlen ilyen jószomszédja nincsen; nyugat felé teljesen Jugoszláv viától. északra teljesen Romániától függ Európával való összeköttetése.³⁴ A bolgár közvélemény is, Magyarországgal való minden rokonszenve mellett, revíziós küzdelmünk erőviszonyait úgy ítéli meg, hogy annak időpontja jelenleg nem kedvező s a külföld felvilágosítása mellett egy igen súlyos teherterét is eredményezett, — a kisantant megalakulását.

Bulgária éppen egy ilyen kedvezőtlen fordulatot óhajt kikerülni, mert hiszen az nyomban elzárná Európától. így a szomszédaival való lehető legjobb viszonyra törekszik és egyetlen kívánsága a békeszerződés pontos és feltétlen betartása (tehát a revíziós jogé is). Ezt a célt szolgálták a balkáni királytalálkozások, amelyek végleg eltüntették annak a lehetőségnek az árnyékát, hogy Bulgáriának a Balkán-paktumtól való elmaradása esetén újabb izolálástól kellene tartania. Ez gazdasági téren sem fenyegeti, mert Jugoszlávia agrárterményei nagyjában ugyanazok, mint Bulgáriáéi, Romániáéi a dohány kivételével szintén, tehát csak Görögország felé jön tekintébe némi bolgár kivétel. A paktum aláírása tehát Bulgáriára nézve semmi jelentékenyebb előnnyel nem járt volna, csupán azzal a hátránnyal, amellyel egy nemzetre nézve a szerződésileg biztosított jogok önként való feladása jelent s az elszakított területek szófiai irredentaszervezetei is igen súlyos nehézségeket támaszthattak volna oly bolgár kormánynak, amely paktum aláírását vállalta volna. Soha a bolgár közvélemény és a bolgár szobranje ilyen egyhangúsággal nem állt kormány mögé, mint ahogy Musanow ezt elkönyvelheti.

A bolgár politikának a paktumban egyesült négy állammal szemben való útjait — Athénben aláírás után megalakították a Balkán-blokk tanácsát, amely évenként fog ülésezni legfőbb irányító szerv gyanánt — legjobban talán Lengyelország a kisántanttal szemben elfoglalt helyzetével hasonlíthatjuk össze. Lengyelország jóviszonyban van a kisántanttal a határait garantáló békeszerződések fenntartása és a szovjettel szemben fennálló, Romániával közös érdekei miatt;³⁵ Bulgária szintén a barátság politikáját fogja követni a Balkán-blokkal szemben a földrajzi összetartozás révén közös érdekű kérdések egységes megoldása végett. Az eltérés csak abban van, hogy Bulgária nem tartozik a revízióellenes blokkhoz s ezt a lépést sohasem fogja megtenni, hanem a szabadkéz elvén járja be jobb idők bekövetkezését. A szabad kéz politikáját Lengyelországhoz hasonlóan pedig azért követi, mert nemzeti létének legsúlyosabb korszakát Bulgária is, Lengyelország is rosszul sikerült háborús szövetségek bukása folytán érte meg.

A magyar politika szempontjából felesleges hangoztatnunk a Balkán-blokk Bulgária és Albánia kimaradása folytán csak félig sikerült megváltulásának' horderejét, amelyhez hozzájárult Magyarország a szovjettel való diplomáciai viszonyának helyreállítása. Tárnyilagosan a legjobb sakkhúzásnak mondható, amely Közép-Európa jelenlegi helyzetében egyáltalán lehetséges volt, mert hiszen Magyarország így megelőzte a szovjet elismerésében a kisántantot, s kellő értékre szállította le annak hangulatát a négy Balkán-állam „elvileg létrehozott támogatása“ felett. Ugyanílyen jelentőségű diplomáciai lépés lesz a Balkán-blokkal szemben Bulgária és a szovjet politikai összeköttetésének létrehozása, ami a magyar példa hatása.

A magyar politika ezek szerint megmutatta, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzet mérvében tud Balkán-politikát csinálni, — egyelőre sokkal jobban, mint a volt monarchiának sikerült. Politikánk ezen új vonalvezetésének azonban elengedhetetlen velejárója, hogy közvéleményünk is megfelelő fontosságot tulajdonítson a Balkán helyzetének, politikai fejleményeinek, mert hiszen Magyarország képezi a Nyugat ablakát Kelet felé.

³⁴ Desbons: *La Bulgarie après le traité de Neuilly*. Paris, 1930.

³⁵ Korostowetz: *Quo Vadis Polonia!* Paris, 1927.